

ЗДІЙСНЕННЯ ПРАВА СПІЛЬНОЇ СУМІСНОЇ ВЛАСНОСТІ ПОДРУЖЖЯМ

Інститут повітряного і космічного права НАУ

У статті розглядаються підстави здійснення права спільної сумісної власності подружжя за новим Сімейним кодексом України. Здійснено порівняльний аналіз основних підстав виникнення права спільної сумісної власності подружжя нового Сімейного кодексу України з кодексом про шлюб і сім'ю УРСР 1963 р.

Здійснення права спільної сумісної власності полягає в реалізації його суб'єктами тих можливостей, які надаються їм законом чи договором.

Здійснюючи право спільної сумісної власності, його суб'єкти наділені рівними повноваженнями щодо належного їм майна [1, с. 33]. Так, відповідно до ст. 63 Сімейного кодексу України (далі – СК України), дружина та чоловік мають рівні права щодо володіння, користування та розпорядження майном, що належить їм на праві спільної сумісної власності, якщо інше не встановлено домовленістю між ними. Такому правовому режиму подружжя належать ознаки:

- особистий, довірливий, правовий зв'язок, який ґрунтується на шлюбі і пов'язує його суб'єктів;
- спільність подружнього майна як наслідок шлюбу;
- безчастковий характер права власності, тобто члени подружжя не мають конкретно визначеної частки.

Як зазначено в юридичній літературі невизначеність часток у праві власності подружжя на майно спричиняє два важливі наслідки:

- по-перше, за загальним правилом, дії одного з подружжя щодо володіння та користування спільним майном розглядаються як дії подружжя. Згода іншого із подружжя передбачається до того часу, коли не буде доведено протилежне;
- по-друге, в передбачених законом випадках для здійснення певних юридичних дій потрібна воля обох членів подружжя. Це пояснюється тим, що річ належить подружжю на праві власності без визначення часток, тому розпорядження здійснюється в обсязі речей в цілому, а не її окремої частки [2, с. 112].

Здійснюючи повноваження співвласників, подружжя має право укладати між собою всі договори, які не заборонені законом (ч. 1 ст. 64 СК України).

Тут необхідно відзначити, що в юридичній літературі відношення до укладення договорів між чоловіком і дружиною були різні.

Деякі автори вважають, що договори, що укладаються між чоловіком і дружиною не містять під собою правового підґрунтя, яке б відіграло самостійну роль в процесі регулювання майнових відносин подружжя. Крім того, поняття “договір, укладений між чоловіком та дружиною” замінюють поняттям “погодження”, “юридичний акт”, “двосторонній акт” [3, с. 134-135; 4, с. 63]. Інші автори вважають, що між чоловіком та дружиною можуть укладатися договори, однак зазначають, що вони не вступають між собою в договірні відносини, за виключенням договору дарування [5, с. 104]. Існує й інша точка зору, що договори, які укладають чоловік і жінка щодо спільного майна за формою і за змістом аналогічні цивільно-правовим договорам учасників спільної власності [6, с. 58].

У даному випадку зауважимо, що саме остання позиція знайшла своє правове закріплення у новому Сімейному кодексі України. В результаті цього договір у сімейному праві набуває значення одного з основних видів юридичних фактів, які сприяють виникненню, зміні і припиненню прав та обов'язків подружжя [7, с. 102-105].

Укладаючи між собою договори, дружина та чоловік насамперед реалізують свою цивільну правоздатність, як і кожна фізична особа. Тому предметом такого договору можуть бути речі, які належать подружжю, як на праві особистої приватної власності, так і на праві спільної сумісної власності. Однак у житті коло таких договорів, які укладаються між подружжям, є не надто широкими. Тому такими договорами можуть бути: купівля-продаж, дарування, договір довічного утримання (догляду), спадковий договір.

Надаючи подружжю право на укладення договорів між собою, законодавець не зазначив конкретної форми таких угод, що є суттєвим недоліком законодавства.

Питання про форми угод, що можуть укладатися між дружиною та чоловіком, розглядалося ще в радянський період. Проте єдиної думки не було

досягнуто. Деякі автори стверджують про необов'язковість дотримання подружжям вимог щодо форми угод [8, с. 167; 9, с. 21], а інші про необов'язковість [10, с. 45; 11, с. 142]. Автори, які стверджують про необов'язковість дотримання подружжям вимог щодо форми угод обґрунтують свою позицію тим, що вимоги щодо форми угоди, а саме йшла мова про нотаріальну форму посвідчення угод дарування на суму більше 500 крб. не повинні поширювати свою дію на подружжя, а тільки на учасників цивільно-правових відносин. Через те, що для подружжя така форма угоди є незрозуміла та нежиттєва [9, с. 21].

У даному випадку підґрунтям для такої думки є особисті, довірливі, взаємні відносини подружжя. Однак у випадку виникнення судового спору між подружжям щодо належності дарованої речі одному з них, зазначені відносини не мають вагомого значення.

Автори, які притримуються протилежної точки зору, свої твердження ґрунтують на тому, що укладені між подружжям угоди повинні відповідати всім передбаченим вимогам закону. Тому що при розгляді спору між подружжям про поділ майна суд може дати іншу оцінку посиленням одного з них чи обох про вчинення дарування тієї чи іншої речі [12, с. 228].

Вважаємо, що твердження про дотримання вимог щодо форми угоди є обов'язковим. Тому приєднуємося до думки тих авторів, які вважають таку вимогу для подружжя обов'язковою. Тоді ефективніше будуть захищені права того з подружжя якому подаровані відповідні речі.

Згідно зі ч. 2 ст. 64 СК України, договір про відчуження одним з подружжя на користь другого з подружжя своєї частки в праві спільної сумісної власності подружжя може бути укладений без виділу цієї частки. Встановивши такі умови договору, закон тим самим зробив виняток для подружжя при укладенні договорів щодо відчуження об'єктів права спільної сумісної власності, на які поширюються правила цивільно-правового регулювання. Це можна пояснити тим, що у випадку такого відчуження припиняється право спільної сумісної власності подружжя і виникає право приватної власності того з членів подружжя для якого відчужувалася частка в праві спільної сумісної власності подружжя. Тому ч. 2 ст. 64 СК України встановлює для подружжя добровільний режим визначення часток кожного з них і дозволяє відразу укласти договір щодо розпорядження цими частками. Тому слід сказати, що норма частини суттєво полегшує укладення договорів між чоловіком та дружиною щодо відчу-

ження одним з подружжя на користь другого своєї частки в праві спільної сумісної власності. Адже їм уже не доведеться насамперед здійснювати процедуру виділу своєї частки та оформлення права власності на неї.

У частині 2 ст. 65 СК України зазначено, що при укладенні договорів одним із членів подружжя вважається, що він діє за згодою другого з подружжя. У даному випадку мова йде про дрібні побутові договори. Особливості такого договору передбачені Цивільним кодексом України. Тому під дрібними побутовими договорами слід розуміти договори, що задовольняють побутові потреби особи і які стосуються предмета, що має невисоку вартість (ч. 1 ст. 31 ЦК України). При укладенні дрібних побутових договорів діє презумпція згоди другого члена подружжя.

Адже майнові відносини подружжя ґрунтуються на довірливій основі. Саме тому інтереси подружжя настільки переплітаються, що вони стають не двома інтересами, а єдиним інтересом двох осіб. Тому кожного разу вимоги третіх осіб про висловлення одним із членів подружжя згоди на укладення другим з подружжя таких угод призводила б до надзвичайного утруднення цивільного обороту [13, с. 116].

Презумпція згоди при укладенні одним із подружжя договорів не позбавляє його від права пред'явлення позову про визнання такого договору недійсним. Адже згідно зі ст. 4 ЦПК України [14], будь-яка заінтересована особа має право в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом порушеного або оспорюваного права чи охоронюваного законом інтересу. Тому дружина чи чоловік має право на звернення до суду з позовом про визнання договору недійсним, як такого, що укладений другим з членів подружжя без її чи його згоди, якщо цей договір виходить за межі дрібного побутового (ч. 2 ст. 65 СК України).

У частині 2 ст. 65 СК України зазначено таке поняття, як “договір, який виходить за межі дрібного побутового”.

Виходячи з вищезазначеного тлумачення, поняття “дрібний побутовий договір” передбачає, що договір, який виходить за межі дрібного побутового, має бути предметом побутового призначення і мати високу вартість. Так як предмет дрібного побутового договору має невисоку вартість, а предмет, який потребує нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації повинен мати ще вищу вартість. Як бачимо, встановити поділ речей за їхньою вартістю, який є предметом договору практично неможливо. Саме тому тлумачення договору, який виходить за межі

дрібного побутового буде завжди тлумачитися неоднозначно, тому суд змушений приймати різне рішення по кожній конкретній справі з огляду на тлумачення такого договору.

Питання щодо визнання договору недійсним як такого, що укладений без згоди одного із подружжя розглядалося в юридичній літературі. Так, Ю. С. Червоний зазначає, що визнання укладеного договору недійсним одним із членів подружжя вважається у випадку відсутності згоди на це другого з членів подружжя лише на його вимогу, а також у випадку, коли доведено, що друга сторона знала про незгоду другого з членів подружжя на укладення конкретної угоди [13, с. 117]. Тобто необхідно довести факт відсутності згоди одного з членів подружжя та знання про це другого з них, який вчинив всупереч волі того члена подружжя. Однак встановлення зазначених фактів буде сприяти затягуванню та ускладненню судового процесу. Тому науковцями запропоновано встановлювати не “факт наявності чи відсутності згоди”, а факт “незгоди”. Так, О. В. Дзера зауважує, що якщо не буде встановлено факту незгоди того з подружжя, хто не брав участі в угоді на її укладення, то не буде підстав для визнання її недійсною чи застосування інших правових наслідків. Крім того, зазначає, що встановити “факт незгоди” можна шляхом подання до суду віндикаційного позову і тільки тоді він буде задоволений, коли буде встановлено, що подружжя-відчужувач здійснив відчуження спільного майна всупереч волі другого з членів подружжя, зокрема з застосуванням насильства, погрози, омани тощо [11, с. 138]. Ми підтримуємо зазначену думку, адже встановлення “факту незгоди” другого з членів подружжя при укладенні таких договорів іншим членом подружжя полегшить судовий розгляд справи і буде сприяти ефективному захисту порушених прав одного з членів подружжя.

При визнанні угоди недійсною, вчиненої одним із членів подружжя може виникнути питання щодо обсягу визнання такої угоди недійсною, а саме в повному обсязі чи в частині частки того з подружжя, права якого порушені.

У сімейно-правовій літературі з цього приводу відмічені різні думки. Так, одні автори вважають визнання угоди недійсною в повному обсязі [11, с. 140], а інші тільки в частині, яка належить одному з подружжя, який не брав участі в угоді [6, с. 53–55]. У даному випадку підтримуємо думку авторів, які вважають, що визнання угоди недійсною в повному обсязі. Таке твердження можна підтвердити так: право спільної сумісної власності – це право без визначених часток (ст. 368 ЦК

України), тобто в нашому випадку частка подружжя не визначені і право власності кожного з них поширюється на весь об’єкт. Окрім цього, без дотримання правил про переважне право купівлі частки в праві спільної часткової власності (ст. 368 ЦК України) продати свою частку майна учасник спільної часткової власності (частка якого визначена) не може. Більше того, не може зробити учасник спільної сумісної власності (частка якого невідома і може бути збільшена або зменшена при поділі майна).

Щодо визнання угоди недійсною тільки в тій частині, яка належала одному з членів подружжя, який не брав участі в угоді можливо лише на його вимогу [15, с. 82]. Однак для цього потрібні суттєві докази.

У конкретних випадках згода другого з членів подружжя при укладенні договорів має бути подана письмово. Це, зокрема, стосується договорів, що потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації, а також договорів стосовно цінного майна.

Згідно з сімейним та цивільним законодавством України обов’язкового нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації потребують такі договори, як: купівля-продаж земельної ділянки, єдиного майнового комплексу, житлового будинку, квартири та іншого нерухомого майна (ст. 657 ЦК України). Нотаріальної форми потребують спадковий договір та заповіт подружжя (ст. ст. 1304, 1243, 1247 ЦК України), шлюбний договір (ст. 94 СК України) та ін.

При посвідченні договорів, що підлягають обов’язковому нотаріальному посвідченню, необхідно дотримуватися порядку вчинення нотаріальних дій. Адже в іншому випадку така угода є недійсною. Так, жінка звернулася до суду за захистом своїх матеріальних інтересів двох її неповнолітніх дітей. У позовній заяві вона просила визнати договір купівлі-продажу недійсним і наголошувала на тому, що ні в якому разі не погодилася б на відчуження, якби знала, що АЗС буде продано за таку суму. Чоловік також підтвердив, що не говорив дружині про намір продавати майно за 73 223 грн., йшлося про 205 714 28 грн. Представник відповідача – СП – позов не визнав, вважаючи, що вказаний договір відповідає вимогам закону.

Суд першої інстанції вирішив задовольнити позов, оскільки нотаріус засвідчив договір належним чином.

Відповідно до Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами, затвердженої наказом Міністра юстиції України № 18/5 від 18 червня 1996 р., угоди про відчуження або заставу

майна подружжя, що належить їм на підставі спільної сумісної власності, які потребують обов'язкового нотаріального засвідчення, можуть бути засвідчені нотаріусом за наявності письмової згоди другого з подружжя (ст. 23 Кодексу про шлюб та сім'ю України).

У нашому ж випадку це було зроблено на другий день. Суддя дійшов висновку, що позивачка дала згоду на відчуження об'єкта нерухомості через неправильне сприйняття істотних умов угоди, що вплинуло на її волевиявлення і зазначив, що відповідно до ст. 56 ЦК УРСР угода, укладена внаслідок помилки, що має суттєве значення, може бути визнана дійсною за позовом сторони, яка діяла під впливом помилки. Крім того, при посвідченні цієї угоди було допущено порушення положень ст. 23 КпШС України, п. 35 Інструкції про порядок вчинення нотаріальних дій.

Апеляційна інстанція теж визнала угоду недійсною, але вже на інших підставах. Суд вирішив, що угода укладена на вкрай не вигідних для продавця умовах унаслідок збігу обтяжувальних обставин: тяжкого матеріально-фінансового становища чоловіка та перебування станції під заставою. Суд також констатував порушення з боку нотаріуса, яке полягало в неналежному порядку отримання згоди дружини Коваленка на відчуження. Таким чином, СП було зобов'язане повернути Коваленку автозаправну станцію, а він СП – отриманні за неї гроші [16].

Письмова згода другого з членів подружжя має бути і при укладенні одним із членів подружжя договорів стосовно цінного майна відповідно до ч. 3 ст. 65 СК України. Однак, законодавство не дає тлумачення поняттю “цінного майна”, що є його недоліком.

Вважаємо, що під цінним майном слід розуміти речі, які мають важливе історичне, сімейне, значення для одного чи обох подружжя. Тому до такого цінного майна можна віднести вироби з дорогоцінних металів чи каміння, дорогий посуд, картини, антикваріат, меблі тощо. Такі речі можуть бути подаровані, куплені, успадковані, передані від родичів. Однак вважаємо, що перелік

таких речей надати неможливо, оскільки вони будуть різними в кожному конкретному випадку. Аналізуючи ч. 2 і 3 ст. 65 СК України, можна зробити висновок, що законодавець розрізняє чотири види договорів, пов'язаних з розпорядженням майном, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя, які залежать від конкретного способу виявлення волі одним з членів подружжя при укладенні договорів другим з них:

– дрібні побутові договори;

– договори, що виходять за межі дрібних побутових;

– договори, що потребують нотаріального посвідчення і (або) державної реєстрації;

– договори щодо цінного майна.

Варто зауважити також і те, що право спільної сумісної власності не припиняється і при розірванні шлюбу (ч. 1 ст. 68 СК України). Це пояснюється тим, що правовий режим майна подружжя набутого за час шлюбу майна подружжя залишається спільною сумісною власністю, але вже для колишнього подружжя. Адже після розірвання шлюбу співвласники перестають бути подружжям. Однак правовий режим спільної сумісної власності подружжя може зберігати свій статус на невизначений час, тобто до поділу його в натурі, знищення його або до смерті одного з них. Слід зауважити і те, що майно придбане колишнім чоловіком і жінкою буде належати їм на праві спільної часткової власності і регулюватися Цивільним законодавством. Адже, згідно зі ч. 4 ст. 355 ЦК України, спільна власність вважається частковою, якщо договором або законом не встановлена спільна сумісна власність на майно. Здійснюючи дані повноваження, подружжя зобов'язані дотримуватись встановлених законом меж, а саме: не порушувати права, свободи і інтереси один одного, поважати дії один одного тощо. Оскільки зазначені межі є невід'ємною власністю будь-якого суб'єктивного права. Тому що відсутність таких меж сприятиме перетворенню права в свавілля і таким чином перестав бути правом [17, с. 22].

Література

1. Христенко Н. Ю. Загальна характеристика спільної сумісної власності громадян // Підприємництво, господарство і право. – 2005. – № 1. – С. 33-34.
2. Сімейне право України / За ред. Л. М. Баранова, В. І. Борисова, І. В. Жилінкова. – К.: Юрінком Інтер, 2004. – 263 с.
3. Ворожейкін Е. М. Семейные правоотношения в СССР. – М.: Юрид. лит., 1959. – 450 с.
4. Данилин В. И., Реутов С. И. Юридические факты в советском семейном праве. – Свердловск: Юрид. лит.,

1989. – 189 с.

5. Ряшенцев В. А. Советское семейное право. – М.: Юрид. лит., 1982. – 371 с.

6. Микитина В. А. Имущество супругов. – М.: Юрид. лит., 1962. – 345 с.

7. Антокольская М. В. Лекции по семейному праву. – М.: Юрид. лит., 1988. – 374 с.

8. Бошко В. И. Очерки советского семейного права. – М.: Юрид. лит., 1952. – 267 с.

9. Граве К. А. Имущественные отношения супругов.

– М.: Юрид. лит., 1960. – 116 с.

10. Дзера О. В. Укладення подружжя угод відносно їх спільного майна // Радянське право. – 1978. – № 11. – С. 45.

11. Сімейне право України / За ред. Гопанчук В. С. – К.: Вид-во Істина. – 2002. – 305 с.

12. Дзера О. В. Розвиток права власності громадян в Україні. – К.: Вентурі, 1996. – 272 с.

13. Науково-практичний коментар Сімейного кодексу України / За ред. Червоного Ю. С. – К.: Істина, 2003.

– 464 с.

14. Цивільний процесуальний кодекс України – К.: Парламентське вид-во, 2004. – 135 с.

15. Маслов В. Ф. Вопросы общей собственности в судебной практике. – М.: – Юрид. лит., 1963. – 234 с.

16. Судова практика. Рішення у цивільних справах // Адвокатура. – 2005. – № 13–14. – С. 9.

17. Грибачов В. П. Пределы осуществления защиты гражданских прав. – М.: Статут, 2000. – 293 с.

Н. Ю. Христенко

Осуществление права совместной собственности супругов.

В статье рассматриваются основания совершения права общей совместной собственности супругов по новому Семейному кодексу Украины. Совершено сравнительный анализ оснований возникновения права общей совместной собственности супругов нового Семейного кодекса и Кодекса о браке и семье 1963 г.